

HÁROM KÖLTŐ HALÁLÁRA

SZEMLÉR FERENC

Ritkul a sor: a romániai magyar irodalom „alapítói” mind kevesebben lesznek, egy egész, sokat tapasztalt és nagyot alkotott nemzedék búcsúzik örökösétől. Kós Károly, Bartalis János, Olosz Lajos, Nagy István, Csehi Gyula, Jancsó Elemér, Jordáky Lajos, Horváth István és Mikó Imre után most eltávozott az élők köréből Szemlér Ferenc is. Halála egyetemes veszteség: nemcsak a romániai magyar irodalom vesztesége, hanem az egész „ötágú sípon” felhangzó dallamé, amely egy tiszta hanggal lett szegényebb váratlan távozása után. Hanggal, amelynek mindenképpen önálló szerepe volt abban a gazdag kórusban, amelyet korunk magyar irodalma jelent.

Szemlér Ferenc a romániai magyarságnak azt a generációját képviselte, amely ugyan még a század elején született, de már nemzetiségi létben szerezte tapasztalatait. Az első magyar ifjak között volt, akik a bukaresti egyetemen végezték tanulmányaikat, s így már nem volt számukra idegen a román élet, művészet és irodalom. A nemzetiségi irodalom legtermékenyebb alkotójának szokták mondani: valóban, több mint negyven kötetet tett fél évszázados költői-írói működése során az olvasó elé. Termékenysége műfajok egész sorában öltött alakot: a nemzetiségi művelődésnek, különösen a „hőskor” nagy erőfeszítései idején, szükségére volt a „reneszánsz” egyéniségekre: a sokoldalú alkotó szellemre, aki a feladatok egész sorát végezheti el. Szemlér Ferenc is írt verset és regényt, drámát és esszét, útirajzot és kritikát, fordította román, angol, német, sőt kínai költők verseit. A munkájáról faggató riporterek gyakran emlegették életművének e sokszólamúságát. Szemlér ilyenkor a szuverén alkotó egyéniségek módjára válaszolt. Arra hivatkozott, hogy nem műfajokban, hanem eszmékben és feladatokban gondolkodik, és a felismert igazság, a nyilvánosság elé kívánczó vallomás mindig maga dönti el, hogy milyen műfajt és formát választ öltözet gyanánt.

Az egymást váltó szólamok és műfajok egyetlen személyes vállalkozásnak rendelődtek alá. Szemlér Ferenc a nemzetiségi létben élő művész, tágasabb érvennyel fogalmazva, a kelet-közép-európai értelmiségi ember világát, élményrétegeit, történelmi tapasztalatát szolgáltatta meg. Ennek az értelmiségi embernek az önkifejezését szolgálták a versek, a regények, az útirajzok, akár a kritikák. Önkifejezést mondtam, holott mondhattam volna egy emberi közösség sorsának kifejezését is. Szemlér tudatosan és igényesen vállalta, már költői indulásakor, a húszas évek közepén, a közösségi és közéleti hivatást. Azok közé tartozott, akik a művészi autonómiát természetes módon tudták egyeztetni az irodalom speciális szerepének vállalásával. Akik számára az alkotó személyiség szuverenitásának és elkötelezettségének egysége jelentette a természetes állapotot, és akik akkor érezték jól magukat, ha önkifejezés és elkötelezettség egységét műveikben meg tudták valósítani.

Az írói műhelyben a műfordításnak is küldetéses szerepe volt, ez is az önkifejezést s a közösségi törekvések szolgálatát képviselte. A

műfordítás a nemzetiségi író természetes feladata, által válik közvetítővé két kultúra és két nép között. Szemlér Ferenc mindig hivatástudattal és igényes felelősséggel vállalta ezt a feladatot, és tolmácsolta magyarul a legjobb román költők: Eminescu, Macedonski, Pillat, Argezi verseit. Akkor is, midőn ezért nem várhatott elismerést. 1940-ben, a magyar—román kapcsolatok végetes megromlásának idején jelentette meg a *Mai román költők* című antológiát. Ezt azután még számtalan fordítás követte, építve a hidat a magyar és a román művelődés között. Szemlér Ferenc tudta, hogy a költészet a két szomszédos nép igaz vágyait és reményeit, torzulás nélküli egyéniségét, tiszta hangját szóaltatja meg. Ezzel a tiszta hanggal kívánta sürgetni, hogy végre, egyszer felépüljön az a híd, amelyen a két nép találkozik.

De nemcsak a román kultúrával szövődtek ilyen termékeny kapcsolatai, hanem a jugoszláv népek és a jugoszláviai magyar nemzetiség irodalmával is. Ifjúságában az Erdélyi Helikon és a Korunk írói közé tartozott: mindkét folyóirat részben abban látta hivatását, hogy megszólaltassa a dunavölgyi népek testvériségének eszméjét, és támogassa ezeknek a népeknek a művelődési kapcsolatait. A felszabadulás után a személyes barátság is elmélyült Szemlér Ferenc és a jugoszláviai írók között. A *Négyarcú világ* című kötetben olvasható *Novemberi bolyongás* egy jugoszláviai utazás története. Szemlér Ferenc Belgrádban, Zágrábban, a tengerparton és Újvidéken járt egy romániai íróküldöttség tagjaként. Nagy szeretettel emlékezett meg Vasko Popával, Oskar Davičóval, Miodrag Pavlovićtal és Danilo Kišsel való találkozásáról, s pár lapon beszámolt a romániai magyar olvasónak a vajdasági magyar irodalom intézményeiről, munkájáról is. Ahogy a két háború között számon tartotta Szenteleky Kornél, Herczeg János, Fekete Lajos, Sinkó Ervin és Csuka Zoltán nevét, most új neveket tanult: Major Nándorét, Tolnai Ottóét, Domonkos Istvánét. A vajdasági magyar irodalom ismeretéről tanúskodik utolsó, 1977 őszén megjelent könyve, a *Százlátó íveg* is, amely rövid tárcacikkeket, pillanatképeket tartalmaz. Az egyik költészettel foglalkozó pillanatfelvétel során helyezi el a fiatal romániai és csehszlovákiai magyar költők: Szilágyi Domokos, Király László, Ozsvald Árpád és Tözsér Árpád alakja mellé a vajdasági magyarokat: Brasnyó Istvánt és Torok Csabát. Petőfi örökségét kutatja ez a rövid jegyzet: Petőfi csillaga alatt látja közösnek az erdélyi, szlovákiai és vajdasági törekvéseket.

A kutató szemet, amely a fiatal tehetségeket kereste, most végképp lezárta a halál. Szemlér Ferenc — három hónap híján — hetvenkét éves korában távozott. Halála egyetemes magyar, sőt dunavölgyi veszteség: emlékét a jugoszláviai irodalmaknak is meg kell őrizniük.

NAGY LÁSZLÓ

Nagy László váratlan halála után egy egész nemzedéknek kell kényszerűen önmagába tekintenie. El egy generáció, amelynek útja a történelem emelkedő és süllyedő útját követte, amely kora szerint alig haladta meg az „emberélet útjának felét”, s mégis mindinkább sokasodnak a halottai. Alig pár hónapja távozott el Kormos István, előtte Latinovits Zoltán, Simon István, Szabó István, Kondor Béla, Váci Mihály, B. Nagy László, Kamondy László. Megannyi félbetört élet, bevégtetlenül maradt hivatás, árván maradt feladat, amelyet már nem végezhet el senki sem. A veszteség, amely néhány esztendő leforgása alatt lett ilyen hatalmas, megtizedelt egy nagyra hivatott nemzedéket, csapásként érte egy ország szívét. Mindnyájunk szívét: az egész magyar irodalomét, s mindenkiét, akinek a magyar szó anyanyelvét jelenti.

Októberben sokan állottunk ott a Farkasréti temetőben Kormos István ravatala előtt. Arany pompában búcsúzott a délutáni nap, a fák már levetkeztek vörös és sárga őszi köntösüket. A magyar költészet

nevében Nagy László mondotta a búcsúztatót. Elképzелhetetlen volt, ami történt, a zuhanás nehéz terhét éreztük, a végzetdrámák ölmos szele fújt. Most Nagy László is halott. Elképzелhetetlen és elfogadhatatlan, mintha hirtelen kibillant volna megszokott rendjéből a létezés. Nagy László jelenlétének határozott súlya volt, tisztasága és hűsége nemzedékeket nevelt, eleven szava az költészet és az erkölcs dolgaiban jelentett olyan instanciát, amelyet az egész magyar szellemi életnek el kellett fogadnia.

Halott a költő, akinek hangja egy nemzedék, sőt egy nép reményeit, törekvéseit és küzdelmeit fejezte ki. Akinek tiszta szívében tiszta volt az öröm és a harag, tiszta hangján új fényt kapott a magyar beszéd: költői fényt, amely nemcsak a szavakat ragyogtatta fel, hanem a szavak értelmét is, a fogalmak sokszor rejtőző igazságát. Igazságokat, amelyek tiszta fényben akartak a világ elé lépni, hogy mértékül szolgáljanak, utat mutassanak. Nagy László sohasem takarította meg azt a belső izzást: a léleknek azt az égető tüzét, amely a szavak és fogalmak igazságfényét lobbantja fel.

Költészete mindig küzdelmet jelentett: egyetlen évtizedeken átívelő drámát, amelynek körében öröm perelt a fájdalommal, szerelem a magánnyal, hűség az árulással. Költői sorsa így lett örök viaskodás. Egy boldogságra és becsületre szegődött költő küzdött meg újra és újra az emberi léttel, a világgal, a történelemmel. A küzdelem érvényes törvényt kereste és fogalmazta meg. A dolgok lényege érdekelt, verseiben mindig jelen volt és megmutatkozott az az erőfeszítés, amely a fogalmak lényegéig képes hatolni, s amely egy-egy váratlan költői képpel, erős jelzővel, szóródi inverzióval teszi érzékletessé a felismert igazságot.

Nagy László költészete a lélek rejtett drámai színpadán született. Ismerte az éneklés titkait: szerette a könnyen szárnyaló dallamokat. Mégis a nehezebbet választotta, mindig a nehezebbet, mint aki tudja, hogy a felelős és igaz művésznek a legnagyobb ellenállás irányába kell haladnia. Ezért jutott mindegyre az emberi sors alapvető drámáihoz. Az élet és halál borzongató titkai közelébe. Ezért mérte le tapasztalatait az emberi erkölcs végső kérdéseinek mérlegén. A drámai küzdelemben, amelyet verseiben vívott, a tisztaság és a rontás, a szenvedély és a közöny, az élet és a megsemmisülés végletes ellentétpárjai kaptak főszerepet.

Személyes tapasztalatok nyomán faggatta a létezés titkait. A képzetet és az eszmélet küzdelmének valóságos tétje volt, a viadal, amelybe bocsátkozott, valóban vérre: az ő véérére ment. A huszadik század nagy emberi küzdelmeit és népének történelmi harcait személyes csaták módjára verekedte végig. Nem ismert latolgató megfontolást és védekező megalkuvást. Már első verseiben, még a felszabadulás előtt, ott rejlettek a küzdelem jelei. Kora ifjúsága és eszmékedése a háborús évekre esett, naponta kellett birkóznia a szegénység gondjával, nemzedékének akkori tehetetlenségével és reménytelenségével. A felszabadulást követő éveket a nagy történelmi újrakezdetés lázában élte át, a népi emelkedéssel azonos ütemben jutott az irodalmi élet magaslataira. A történelmi jelenidővel együtt emelkedett és süllyedt: a remény büszke magasába vagy a kétségbeesés feneketlen kútjába. A kor tanúja volt, számot adott a diadalokról és a csalódásokról. Több volt, mint tanú: egyike volt az országnak és az irodalom eleven lelkiismereteinek.

Torokszorító fájdalmakat kellett elviselnie: a test és a lélek fájdalmait. Számot vetett a halállal, de sohasem adta meg magát. Vörösmarty és Ady nehéz gyötrelmeit kényszerült átélni, a helytállásban is az ő gyönyörű példájuk adott számára erőt. Vörösmarty látomásos reménykedése és Ady kérlelhetetlen szigora. Minél fojtogatóbb szorongások kísértették, annál tündöklőbb képekben idézte és ünnepelte az életet. A szerelmet, az alkotó munkát, a férfias küzdelmet, akár a köznapok szelíd és derűs képeit. A létezés megtartó erejét és az emberi élet méltóságát hirdette. Azt, hogy bár helytállni és küzdeni nehéz, mégis az egyetlen emberhez méltó feladat és küldetés.

Költészetünkben valóságos fordulatot hajtott végre, szerepe olyan, mint a legnagyobb klasszikusoké: Csokonaié, Petőfié, Aranyé, Adyé.

Bartók Béla messze sugárzó példáját követte: ő is a népköltészet „tisza forrásából” merítette a jelen művészetének tápláló italát. Mélyre hatolt, a népköltészet ősi rétegeibe: a balladák végsőkéig tömörített szerkesztését és tisztán metszett képeit emelte a magas költészetbe. Világ-irodalmi példák biztatták: Jeszenyiné, Garcia Lorcaé. A dunai népek testvérköltészetének hivatott tolmácsolója volt, bolgár és délszláv versfordításai új tartományokat kapcsoltak a magyar költészet hét évszázados rendjéhez. A költők testvérisége mellett szolgálta a népek testvériségét, a tiszta szó és a hűséges tolmácsolás eszmei hidját építgette a magyarság és szomszédjai között. Távozása ezért egyetemes kelet-közép-európai veszteség. Nagy költőt és igaz barátot vesztek benne a Dunatáj népei. Örökségének nemcsak költői értéke, morális példája van: ennek a példának tovább kell élnie.

POMOGATS BÉLA

SKENDER KULENOVIĆ

„Elsődleges szülőhelyem Bosanski Petrovac. Itt történt az első találkozás érzékszerveim és a világ között. Azután Travnik, ahol szomorú fiatalságomat töltöttem, és amelynek juharfái közül az én kedves és szabad petrovaci gyermekkoromra tekinttem vissza. Ezután következett Zágráb, majd az erdők és a falvak a háborúban, később Szarajevó, Belgrád, Rovinj, Mosztár — ezek is mind szülőhelyeim. Végső hazám a csillagok között van, amelyekre mindezekről a szülőhelyeimről tekintek” — jelentette ki tömören életéről Skender Kulenović abban az interjúban, amelyet kevéssel halála előtt adott a NIN munkatársának.

Skender Kulenović irodalmi munkássága a forradalomban és a népfelszabadító háborúban gyökerezik. Zágrábban, ahol travnikai gimnáziumi tanulmányai után jogot hallgatott, aktívan részt vett az egyetemisták haladó mozgalomban. 1933-ban lett a JKISZ tagja, s ettől az időtől kezdve jelenteti meg politikai értekezéseit, valamint verseit a Novi Behar és a Putokaz, majd az Izraz című irodalmi-politikai folyóiratokban.

A népfelszabadító harcban 1941-től vett részt. Már a következő évben megszületett első nagyszabású háborús költeménye, a *Jovo Stanićuk partizán levele Nyikoláj Ivanovicshoz, a Vörös Hadseereg harcosához*. Legjelentősebb költői alkotását, a *Stojanka, a knežopoljei anya* című, népballadai hangvételű, megrázó hőskölteményét a kozarai ellenséges offenzíva pusztításainak hatása alatt írta. Ez a műve, amelyben az ellenséggel való szembeszállásra és harcra buzdít, nagy visszhangra talált a partizánok soraiban.

A háború idején tagja volt az AVNOJ tanácsának, a felszabadulás után pedig mint az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tagja és mint képviselő fejtett ki politikai tevékenységet. Irodalomszervezői munkásságát több háború utáni folyóirat megindítása tanúsítja: Szarajevóban a Pregled, Belgrádban pedig a Književne novine és a Nova misao című folyóiratok elindítása fűződik nevéhez. A Bosznia—hercegovinai, valamint a Szerb Tudományos Akadémiának állandó tagja volt. Irodalmi és társadalmi-politikai munkásságáért számos díjban és kitüntetésben részesült. Így többek között az AVNOJ, a Július 7. és Októberi Díjjal is kitüntették.

Verséken kívül színdarabokat, novellákat és irodalmi kritikákat írt. A felszabadulás után egyike azoknak a legelső drámaíróknak, akik a ma emberének életét, problémáit vitték színrre. Jelentős színművei közé tartozik a *Svjetlo na drugom spratu* (Világosság a második emeleten), a *Djelidba* (Osztokodás) és a *Večera* (Vacsora). Poémái közül a *Stojanka, a knežopoljei anya* című hőskölteményén kívül a *Ševa* (Pacsirta) vált ismertté. Műveit francia, angol, orosz, német, olasz és magyar nyelvre fordították.